

Лекція 3.

ТЕМА 8. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОХОДУ З ПОЧИНАЮЧИМИ ТУРИСТАМИ.

Мета: оволодіти знаннями з організації і проведення туристичного походу з починаючими туристами, сприяти формуванню пізнавального інтересу студента.

Завдання: опанування студентами теоретичних основ організації і проведення туристичного походу з починаючими туристами,.

Методи: лекція, демонстрації та ілюстрації.

Дидактичні засоби навчання: підручники, навчальні посібники; відеопроєктор.

План.

- 1. Самоврядування туристичної групи. Туристичні посади в групі.**
- 2. Методи фіксації інформації під час туристського походу.**

1. Самоврядування туристичної групи. Туристичні посади в групі.

Туристично-краєзнавча діяльність неможлива без організації самоврядування. Важливим засобом навчання і виховання, формування почуття відповідальності є виконання учасниками обов'язків в туристичній групі. Саме цим у значній мірі й обумовлена педагогічна цінність туристично-краєзнавчої діяльності. З педагогічної точки зору, виконання роботи, необхідної для інших, сприяє розвитку доброзичливості, толерантності, готовності прийти на допомогу іншим. З метою створення структури самоврядування на одному з перших занять туристичнокраєзнавчого циклу (підготовчий період) проводиться розподіл посад. Кожен учасник отримує дві постійні посади – адміністративно-господарську і краєзнавчу. У кожній туристичній групі обираються: командир, головний краєзнавець, штурман, завідувач харчуванням, завідувач спорядженням, ремонтний майстер, фізорг, санітар, скарбник, синоптик, редактор щоденника і газети, фотооператор, культорг. При невеликій чисельності групи, посади можна об'єднувати. Структурно всі обов'язки умовно можна поділити на 3 відділення: 1) відділення життєзабезпечення; 2) технікотактичне відділення; 3) культурологічне відділення.

Старшим у відділенні життєзабезпечення є скарбник, крім нього туди входять: завгосп по харчуванню, завгосп по спорядженню, ремонтний майстер. Робота техніко-тактичного відділення спрямована на здійснення правильного і безпечного проходження обраного маршруту, тому в нього включені: штурман, фізорг, санітар і синоптик. До культурологічного блоку входять: культорг, редактори щоденника і газети, фото та відео-оператори. Головний краєзнавець не включений у жодне відділення, тому що займається керівництвом роботи на краєзнавчих посадах.

«Штатний розпис» у туристичній групі повинен бути добре осмислений самими туристами. Розподіл посад можна провести шляхом відкритого обговорення пропозицій туристів по кандидатурам, а можна у формі ділової гри. Керівник роздає всім чисті листи паперу і говорить: «Припустимо, що вас

призначили керівником походу. Вам необхідно вирішити, кого ви візьмете в похід (в межах 15 людей) і як зробите розподіл обов'язків в похідній групі. На себе обов'язки не розподіляйте-ви керівник. У стовпчик напишіть посади, котрі повинні бути, а навпроти них – прізвища» .

Результати переносяться в узагальнену таблицю, з котрої буде видно колективну думку по розподілу обов'язків. Туристам буде цікаво дізнатись, що вийшло з поєднання їх думок. Можливо, відбудеться, спір по окремих кандидатурах. В таких обговореннях переваг і недоліків тих чи інших учасників народжується колектив.

Посади у групі можна поділити на три групи: постійні, тимчасові і чергові. Постійними можуть бути лише ті, котрі забезпечують діяльність групи на протязі підготовки до походу, самого походу, та обробки зібраного матеріалу, звіту. Тимчасові посади – ті, що існують протягом короткого проміжку часу на певних ділянках туристичного циклу. Чергові посади, як правило, розподіляються за графіком всім членам багатоденного походу.

Керівник групи повинен користуватися авторитетом у своїх товаришів, повинен бути ініціативним, чесним та принциповим. До початку походу він розподіляє обов'язки між членами групи, враховуючи їх побажання. В період підготовки та під час проведення походу, він контролює виконання всіма членами групи своїх обов'язків. Спільно з топографом (старший провідник – заступник керівника по маршрутній частині, штурман) приймає участь в розробці маршруту, в оформленні похідної документації, котру потім сдає в маршрутно-кваліфікаційну комісію (МКК). Складає графік чергування в поході, доводить його до відома всіх учасників. Це знімає у майбутньому поході всі непорозуміння і конфліктні ситуації.

Керівник складає порядок побудови у колону для руху. Це питання організації групи, питання безпеки. Під час походу на керівнику лежить обов'язок по дотриманню режиму. Він повинен проконтролювати, щоб всі учасники вчасно підготувались до сну та не шуміли після відбою; у призначений час підняти всіх і простежити, щоб всі були готові до виходу на маршрут. Також він слідкує за дисципліною, за дотриманнями правил безпеки на маршруті та бівачних роботах. Ввечері, керівник підводить підсумки роботи вдень, а при поверненні – підсумки цілого походу. На ньому лежить відповідальність при складанні звіту про похід.

Провідник (штурман, топограф) в період підготовки до походу він знайомиться по звітам, краєзнавчій літературі та топографічним картам з планованим районом походу. Потім, разом з керівником розробляє маршрут та графік руху. Після затвердження знайомить учасників з маршрутом, забезпечує групу картографічним матеріалом (2-3 комплекти), забезпечує схоронність карт, захист їх від води. Вивчає маршрут по літературі, картам і робить записи в своєму блокноті. Розподіляє ділянки шляху (по кілометрах чи по днях) між черговими провідниками. Готує матеріали для захисту маршруту в МКК. В завдання старшого провідника входить контроль за готовністю чергових провідників, надання їм допомоги. На маршруті він контролює правильність орієнтування, веде хронометраж руху, складає технічний опис маршруту, здійснює внесення необхідних змін та/або доповнень у карту. Під час руху, провідник дає

рекомендації фотографу по зйомці необхідних елементів маршруту. Після завершення походу, він готує для звіту загальний опис району походу, відкориговане технічне описання маршруту, доповнені карти з нанесеним маршрутом, рекомендації по проходженню тих чи інших ділянок маршруту.

Головний краєзнавець відповідає за всю пошукову, у тому числі краєзнавчу, пізнавальну і дослідницьку діяльність туристичної групи. Стежить за виконанням пославлених перед групою на даний похід пошукових завдань. Перед походом складає загальний план краєзнавчої роботи на весь туристично-краєзнавчий цикл. Проводить заняття з усіма членами групи, роз'яснюючи, як виконувати доручені завдання, як збирати, оформляти і зберігати зібрані в поході матеріали, вести бесіди з цікавими для групи людьми, записувати їх розповіді. Стежить за ходом підготовки матеріалів, а також проводить заняття по захисту роботи з краєзнавчих посад перед походом. У поході: контролює роботу всіх пошукових груп і окремих слідопитів, заслуховує їх звіти про зроблену роботу. Організовує зустрічі з цікавими людьми, екскурсії в музеї, на підприємства, т.ін. На зборах туристичної групи дає оцінку роботі краєзнавців. Після походу: стежить за обробкою зібраного матеріалу, приймає його від кожного учасника походу і перетворює в єдиний краєзнавчий звіт усієї групи. Готує і узагальнює усний звіт про результати краєзнавчого пошуку. Спільно з усією групою готує краєзнавчі експозиції для шкільного музею (наприклад) і предметних кабінетів за підсумками даного походу.

Скарбник відповідає за фінансове забезпечення походу. Перед походом разом з керівником складає кошторис походу, що містить видаткову і прибуткову частини. Згідно з кошторисом витрат скарбник визначає суму внеску кожного учасника. Забезпечує збір коштів для даного походу та здійснює всі грошові операції під час походу. Після походу разом з керівником складає звіт про витрати. Протягом усього туристичнокраєзнавчого циклу стежить за правильною і ощадливою витратою грошей, веде ретельний облік зроблених витрат.

Завідувач харчуванням відповідає за якісне харчування учасників походу. Перед походом: складає приблизне меню на кожен день походу і робить розрахунки необхідних продуктів на весь похід. Після складання меню і проведення розрахунків кількості продуктів харчування, завідувач харчуванням організовує закупівлю і підготовку продуктів харчування до походу. Найвідповідальніший етап роботи завідувача харчуванням - це пакування продуктів. Завідувач харчуванням разом із завідувачем спорядженням розподіляють групове спорядження і продукти таким чином, щоб вагові характеристики вантажу були рівні між учасниками. У поході: завідувач харчуванням веде суворий облік витрат продуктів, стежить за їх збереженням і придатністю до вживання, керує роботою чергових кухарів, організовує купівлю продуктів харчування в населених пунктах на маршруті. На вечірніх лінійках завідувач харчуванням дає оцінку роботі чергових кухарів, а наприкінці походу визначає кращу бригаду кухарів. Після походу завідувач харчуванням складає звіт, до якого входять: перелік взятих у похід продуктів харчування з їх ваговими характеристиками, а також рекомендації про можливість придбання продуктів

харчування на маршруті чи в процесі під'їзду до нього, про наявність їстівних "дарунків природи" на маршруті: гід, грибів, риби і т.д.

Завідувач спорядженням відповідає за підбір і підготовку групового й особистого спорядження. Перед походом: складає списки необхідного на даний похід групового й особистого спорядження. У поході: стежить за збереженням групового спорядження. Контролює роботу відповідальних за вогнище, стежить за дотриманням правил безпеки при користуванні вогнем і при рубанні дров. На лінійках туристичної групи дає оцінку стану майна і роботі відповідальних за вогнище. Після походу: приймає від учасників групове спорядження, перевіряє його стан, разом із членами групи ремонтує і чистить майно, здає його на склад. Складає рекомендації з використання спорядження в поході для звіту.

Ремонтний майстер відповідає за технічно справний стан спорядження. Перед походом: підбирає ремонтний інструмент, а також запасні частини для групового й особистого спорядження (див. додаток 8). Разом із завідувачем спорядженням робить огляд і ремонт групового спорядження. Перевіряє справність особистого спорядження. У поході: стежить за станом наметів, майна для вогнища і суспільного посуду, у разі потреби робить ремонт. Допомогає учасникам походу в лагодженні спорядження особистого користування. Після походу: разом із завідувачем спорядженням організовує ремонт і упорядкування групового спорядження.

Складає звіт про виконання ремонтних робіт у поході.

Фізорг відповідає за фізичний стан учасників походу. Перед походом: підбирає з урахуванням специфіки даного походу (пішого, гірського, водного й ін.) необхідні вправи, для тренувань і ранкової зарядки в підготовчий період і для ранкової зарядки в поході. Організовує і проводить тренування учасників походу і складання контрольних нормативів. Забезпечує групу спортивним інвентарем. У поході: зранку проводить загальну гігієнічну гімнастику, а на привалах - розминку для зняття втоми. Стежить за режимом руху і за фізичним навантаженням кожного учасника походу. Організовує на днях спортивні ігри, шахово-шашкові турніри, розваги. Після походу: проводить тренування, приймає контрольні нормативи - підтягування на перекладині, згинання рук в упорі, утримання кута у висі, присідання на одній нозі, стрибок з місця в довжину, біг на довгі дистанції.

Санітар відповідає за медичне забезпечення походу. Перед походом: організовує медичний огляд учасників походу, збирає і перевіряє медичні довідки, що допускають учасників до туристичного походу. Готує і комплектує медичну аптечку. Разом із завідувачем спорядженням перевіряє особисте спорядження туристів, а з завідувачем харчуванням - якість придбаних продуктів і санітарний стан суспільного посуду. У поході: стежить за станом здоров'я, режимом дня і харчування учасників, за дотриманням ними правил особистої гігієни і суспільної санітарії. Надає першу допомогу і видає ліки. Разом з фізоргом проводить тестування для визначення працездатності учасників.

Після походу: складає звіт про виконану роботу в поході. Якщо похід був складним, категорійним, то організовує медичний огляд учасників походу.

Синоптик. В його обов'язки входить стежити за станом погоди протягом походу і передбачувати її зміни. Необхідність роботи на цій посаді викликана питаннями безпеки. Наприклад, якщо зранку за природними ознаками передбачається погіршення погоди, то необхідно внести корективи у маршрут походу. Відповідно синоптику в підготовчий період необхідно вивчити природні ознаки передбачення погоди для місцевості майбутнього походу. У поході ведуться спостереження за умовами погоди, її змінами, що фіксується у блокноті, складається прогноз на наступні дні. Після походу: складає звіт про виконану роботу, допомагає штурману у складанні графіку походу.

Культурорганізатор відповідає за проведення усіх культурних заходів у туристично-краєзнавчому циклі. Перед походом: планує і керує проведенням усіх культурних заходів: відвідування виставок, кінотеатрів і театрів, концертів, проведення КВК, вечора пісні, вікторин, конкурсів і т.д. Складає репертуар концертної програми і проводить репетиції з її учасниками. Забезпечує групу необхідним інвентарем (гітара, піснярі, радіоприймач). У поході: проводить заплановані культурні заходи. На зборах туристичної групи оцінює роботу кожного учасника агітбригади. Після походу: готує і проводить виступ групи на звітному вечорі з концертом.

Редактори щоденника і газети відповідають за своєчасне і правильне відображення життя туристичної групи. Перед походом: готують необхідні канцелярські товари для випуску похідної газети і ведення записів у щоденнику. Разом з командиром групи складають графік роботи чергових редактора газети та редактора щоденника. Підбирають і погоджують з усією групою назву газети і її девіз. У поході: організують роботу чергових редакторів на великих привалах і днюваннях. Контролюють якість записів у щоденнику і редагують щоденник і газету. На лінійках зачитують записи, оцінюють роботу чергових редакторів. Після походу: беруть участь в обробці зібраних матеріалів, брошурують газети і визначають кращу газету даного походу, беруть участь у підготовці вечора-звіту.

При складанні щоденника походу, для досягнення розмаїтості описів, необхідно кожному черговому кореспонденту видавати окремі аркуші паперу. У щоденник заносять не опис маршруту, а події з життя групи.

Оформляти газету (листок) найкраще на папері форматом А4 (210x296мм) чи А3 (296x420мм). Газета повинна відображати цікаві події і факти даного дня, особливості природи тощо. Увечері газету виставляють на загальний огляд і на зборах її оцінюють.

Фотооператор відповідає за складання фотозвіту про похід. Перед походом: займається придбанням необхідних кінофотоматеріалів, визначає кількість і якість кінофотоапаратури. Кількість плівок залежить від днів походу і кваліфікації оператора. Вважається достатнім одна фото плівка на три-чотири дні походу. При наявності відеокамери кількість касет підбирається відповідно до сценарію зйомок. Для цифрових фото та відеокамер забезпечуються акумулятори та карти пам'яті в залежності від тривалості походу.

Разом з командиром групи оператор складає графік роботи чергових операторів - по двох на один похідний день. Готує сценарій кіно-фотозйомок. У поході: забезпечує чергових фотографів усім необхідним інвентарем. Стежить за

проведенням зйомки відповідно до сценарію. На зборах туристичної групи оцінює роботу чергових фотооператорів. Після походу: керує обробкою всього кінофотоматеріалу, виготовленням фотогазет, стендів, відеофільму і слайдфільму про похід. Готує фотоматеріал для письмового звіту групи. Бере участь у підготовці і проведенні звітнього вечора по даному походу.

Крім двох постійних похідних посад - адміністративно-господарської і краєзнавчої - кожен учасник походу виконує роботу на **чергових посадах**. Виконання обов'язків чергових дозволяє швидше опанувати різноманітними туристичними уміннями і навичками, зробити життя в поході наповненим різноманітною, самостійною діяльністю. З метою повного охоплення всіх учасників походу всіма черговими посадами деякі чергування здійснюють бригади по дві людини. У тому випадку, якщо група не численна, то кожен виконує по дві чергові посади. Доцільно поєднувати наступні чергові посади: 1) командир - штурман; 2) кухар - відповідальний за вогнище; 3) санітар - фізорг; 4) культуролог - фото оператор і так далі. Об'єднання цих посад обумовлено характером роботи кожної посади.

2. Методи фіксації інформації під час туристського походу.

Традиція здійснення регулярних спостережень за станом навколишнього середовища під час експедицій, походів веде свій відлік від античності. Сьогодні результати фіксуються в польових географічних і геологічних щоденниках, бортових корабельних журналах, щоденниках натуралістів за принципом: «Те, що не записано, не спостерігалось!». Слід мати на увазі те, що вся інформація (записи, фотографії, відео матеріали, відібрані зразки тощо), зафіксована учасниками турпоходу, є важливими науковими і практичними документами. Вони мають обов'язково супроводжуватись нумерацією і підписами з вказанням місця, часу і авторства. Основна вимога до такого спостереження – уважність у його проведенні, достовірність і вичерпність одержаних даних.

Спостереження під час туристського походу фіксуються у **польовому щоденнику**. Серед об'єктів спостереження – весь комплекс географічних факторів: метеорологічні умови (стан атмосфери), гідрологічні (водні об'єкти), геоморфологічні (особливості побудови рельєфу), ґрунтознавчі (особливості ґрунтового покриву і будова ґрунтів), геоботанічні (рослинний покрив), зоогеографічні (тваринний світ), ландшафтні (природні територіальні комплекси), економіко-географічні (територіально-виробничі комплекси), країнознавчі (природні умови, особливості господарства, етнічний склад населення). Результати спостереження узагальнюються за допомогою картографічного зображення.

Основні прийоми і правила ведення польового щоденника. Краще використовувати загальний зошит в клітинку з цупкою обкладинкою і прив'язаною до нього ручкою чи олівцем. Для абрисів, кроків і зарисовок у кінці щоденника вклеюють кілька аркушів міліметрового паперу і кальки. Необхідно мати у щоденнику також календар. На титульному аркуші обов'язково вказується належність групи до певного відомства, організації, а також дані про власника

щоденника (П.І.Б. та номер телефону) на випадок аварійної ситуації чи коли щоденник буде загублено.

Змістовний аспект щоденника визначається практичним досвідом і особистими якостями його власника. Обов'язковими вимогами до ведення щоденника є інформативність і компактність записів. Існують спеціальні методики конспектування, але на практиці кожний, як правило, користується своїм підходом.

Найбільш швидким і вичерпним способом фіксування інформації є стенографія, але це вимагає спеціальної підготовки і часу для її дешифрування (як, до речі, і переписування тексту з аудіо записів).

Зручні в користуванні електронні щоденники і автономні переносні (портативні) міні-комп'ютери (ноутбуки, нетбуки, субноутбуки, планшетні комп'ютери) та смартфони. Але вони, крім високої ціни ще вибагливі до умов експлуатації, тому звичайний зошит ще довго залишатиметься незамінним і надійним засобом фіксації інформації.

Найбільш поширеними способами запису спостережень є: телеграмний спосіб, при якому свідомо пропускаються знаки пунктуації, службові частини мови. Сам текст нагадує текст телеграми.

Абревіатурний спосіб, суть якого полягає в тому, що найбільш вживані слова, слова, словосполучення, назви записуються за допомогою лише їх початкових літер. Абревіатури завжди записуються великими літерами, і доцільно на окремій сторінці розшифрувати умовні позначення. При використанні цього способу не слід захоплюватись.

Спосіб скорочення закінчень має в своїй основі відкидання суфіксів і закінчень у довгих словах із збереженням коренів слів та префіксів, що дозволяють дешифрувати ці слова.

Практикуються, як правило, різні комбінації цих способів, на розсуд автора записів. У щоденнику обов'язково повинні бути відведені поля шириною 2-3 см для коментарів, розрахунків, зауважень, уточнень, додаткових записів на випадок, коли щось пропущено.

Використання зарисовок, абрисів, кроків. Оскільки фотографія не здатна відобразити точно плоскі форми рельєфу, рослинний покрив, геологічні відслонення, ін. на практиці використовують ескізні перспективні зарисовки, які супроводжуються пояснювальними записами. У похідних умовах вони виконуються простим олівцем. При наступній обробці матеріалів малюнки в окремих випадках обводять тушшю.

Виконання зарисовок вимагає наявності додаткового обладнання, в числі якого – бінокль для розгляду віддалених об'єктів, особливостей рельєфу, рослинного покриву тощо; компас для орієнтування на місцевості, необхідний при виконанні ландшафтних зарисовок. Ескізи обов'язково супроводжуються позначенням азимутів в градусах або стрілка північ-південь.

Ландшафтні ескізні зарисовки завжди виконуються в перспективі, що може бути лінійною або тональною (повітряною).

Однакові за розміром об'єкти, розташовані один за одним, по мірі їх віддалення від спостерігача, здаються все меншими, їх сторони – вужчими і

коротшими. Паралельні лінії, що йдуть у напрямі нашого погляду, ніби сходяться в одній точці. Це явище називається лінійною перспективою. Точка перетину цих паралельних ліній називається головною точкою сходження і завжди лежить на лінії горизонту і на рівні очей спостерігача. Лінія горизонту визначає напрямок більшості ліній на малюнку: вони орієнтовані знизу вгору або навпаки, в залежності від місця перебування спостерігача.

Якщо спостерігач сидить на землі, то лінія горизонту опускається вниз, а всі об'єкти ніби витягуються знизу вгору. Коли спостерігач прямує вгору, то лінія горизонту піднімається, а всі об'єкти ніби притискаються до землі. В разі, коли точки сходження виходять за межі малюнка, побудова перспективи визначається суто геометричними законами.

Для відтворення ландшафту, виявлення масштабного співвідношення окремих об'єктів (елементів рельєфу, рослинного покриву тощо), побудови плану, їх розміщення найбільш зручною є найвища точка спостереження. В цьому разі лінія горизонту знаходиться високо, погляд може охопити значну територію. Якщо площа малюнка розташована нижче лінії горизонту, то це зображення називається перспективою з висоти пташиного польоту.

Зображення об'єктів на ескізних зарисовках диктується не тільки законами лінійної перспективи. Тональна, або повітряна перспектива має своєю основною здатність повітряного середовища згладжувати тональні співвідношення і яскравість фарб (явище поступового згасання тонів і зміни кольору із збільшенням відстані). Насиченість повітря парами води, пилом, а також умови освітлення є факторами, що посилюють цей ефект.

Тональна перспектива виконується за допомогою штрихового малюнка, при цьому варіюються товщина і напрямок штрихів. Форми рельєфу і об'єкти, розташовані поблизу, зображуються товщими лініями, штриховка наноситься більш щільно. Більш віддалені об'єкти тонкими і навіть переривчастими лініями. Сусідні об'єкти зображуються більш детально, віддалені – схематично.

Враження тривимірності географічних об'єктів досягається за допомогою відтворення їх форми і об'єму, тобто висоти, ширини і довжини шляхом обведення контурів і з використанням штриховки. Лінії повинні бути чіткими геометрично рівними. Штрихи повинні не перевантажувати малюнок, а тільки передавати обрис об'єкта.

Способи зображення окремих елементів ландшафту. Рельєф зображується гранично спрощено – за допомогою різних за довжиною, нахилом і кривизною ліній. Рівні чи хвилясті лінії схилів, що не мають різких зламів і кривизни, відтворюють, як правило, м'який увалистий рельєф. Ламані і звивисті лінії, що окреслюють бровку, виходи корінних порід на схилах, використовуються для зображення розчленованого рельєфу. Поєднанням різноспрямованих ліній, зображують днище яру, балки, гребенеподібний вододіл. Іноді для відтворення ерозійних елементів рельєфу застосовують штриховку. Всі штрихи обов'язково повинні передавати форму рельєфу і наноситися в напрямку падіння схилів.

Рослинність. Схематичне зображення – лісів найчастіше виконується нанесенням силуету за допомогою ламаних і хвилястих ліній, чагарникові зарості - в такий самий спосіб, але дрібніше. Окремі дерева відмічаються лише в тому

разі, якщо вони знаходяться на передньому плані. При цьому широко використовуються різні види штриховки, особливо для зображення трав'янистої рослинності, яке деталізується тільки на передньому плані. Трав'яниста рослинність зображується лише стосовно відповідних географічних зон (степу, напівпустелі, саванни).

Гідрологічні об'єкти. Воду у спокійному стані зображують вертикальними або горизонтальними штрихами, що наносяться з урахуванням відображення в ній відповідних силуетів. При наявності течію та хвилювання, застосовують лінії різноманітної звивистості та довжини.

Оформлення зарисовок. Перш ніж приступити до роботи, необхідно чітко визначити об'єкт і мету зображення, обрати формат, визначити основні і другорядні плани. Наявність переднього плану завжди передає масштабність і глибину, відсутність середнього плану підкреслює різницю в розмірі об'єктів переднього і заднього планів, сприяючи посиленню просторового ефекту.

Точність, ясність і виразність зарисовки, забезпечується суворим дотриманням основних принципів її побудови: 1)проаналізувати ландшафт; 2) визначити межі горизонту і нанести лінію горизонту; 3) встановити точку головного сходження шляхом умовного продовження паралельних ліній, що йдуть у напрямку погляду спостерігача і окреслюють об'єкти спостереження;4) у процесі роботи не можна змінювати точку спостереження, оскільки кут зору повинен залишатися той самий; 5) суворо дотримуватись масштабного співвідношення, пропорцій між об'єктами, а також відповідальності між горизонтальним і вертикальним масштабами малюнку. Оцінка співвідношення ширини, довжини і висоти об'єктів здійснюються за допомогою олівця, який тримають у витягнутій руці обов'язково у вертикальній площині і перпендикулярно до уявних променів, що окреслюють об'єкт; 6)зарисовка виконується у стійкій послідовності: від загального до часткового; лише після закінчення схематичного контурного зображення можна перейти до деталей; 7) всі об'єкти супроводжуються встановленими умовними позначеннями або підписуються; 8) малюнок повинен супроводжуватися просторовою орієнтацією (на ньому позначається стрілка "Північ-Південь" або підписуються азимути головних об'єктів зображення); 9) додаткові дані включають номер малюнка, дату його виконання, стислий зміст, місце, з якого було виконано зарисовку, текстове пояснення до неї, прізвище виконавця.

Крім перспективних зарисовок, у щоденнику вміщується також спеціальні креслення – абриси і кроки.

Абрис – окомірно виконане креслення, на якому позначаються усі об'єкти, а також цифрові дані вимірювань кутів повороту маршруту і відстані між ними. На абрисі вісь руху, незалежно від поворотів маршруту, зображується прямою лінією на всю довжину сторінки. У вихідній точці і біля всіх кутів повороту маршруту визначають азимут кожного його відрізка і відстань між точками повороту руху. Всі відстані для абрису вимірюються парами кроків, часом руху або крокоміром і заносяться у щоденник без дотримання масштабу, але з обов'язковими цифровими позначеннями.

Всі значні об'єкти, розташовані на маршруті в межах візуального сприйняття, наносяться за допомогою окомірної зйомки. Напрямки візування на оточуючі об'єкти позначають пунктирними стрілками, на кінці яких зображується сам об'єкт або вказується його назва, зазначаються відстань до нього і азимут. В разі необхідності робляться додаткові уточнюючі записи для складання легенди.

На основі абрисів за допомогою транспортира масштабної лінійки складають кроки. Відстані наносяться в певному масштабі, кути відкладаються відповідно до записів і позначень, нанесених на абрисі. Кроки можуть бути також самостійною зйомкою.

Кроки – детальне зображення певного відрізка шляху чи окремої ділянки місцевості, що виконується за допомогою окомірної компасної зйомки безпосередньо в польових умовах під час маршруту. Кроки застосовують при прокладанні маршруту; подоланні складних його ділянок, визначенні місця привалу, а також у разі необхідності спеціального дослідження місцевості (геологічні оголення, долини річок, рослинний покрив тощо). Кроки складають також у тому разі, коли необхідна більш докладна інформація про дану місцевість, ніж та, що наявна в картографічних матеріалах. Крім того, кроки застосовуються з метою коригування і уточнення маршруту, яким просувається група.

В залежності від довжини маршруту і міри його деталізації кроки виконують у масштабі від 1:25 000 до 1:100 000. На маршруті проводять зйомку дороги (вісь руху) і місцевості по обидва боки від неї на відстані 250 - 500 м. Усе, що не можна відобразити в системі умовних позначень, доповнюють легендою, яка записується на полях щоденника. Просторова орієнтація позначається стрілкою “Північ-Південь”.

Режим ведення щоденника. Режим ведення щоденника подорожі можна умовно розподілити на денний і вечірній. Протягом дня (якщо не передбачено нічних спостережень) систематично ведуться записи, зарисовки. Увечері щоденник доцільно ще раз проглянути, систематизувати записи внести необхідні доповнення, завершити оформлення зарисовок, скласти кроки маршруту, підсумувати виконану роботу і визначити завдання на наступний день.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки:

1. Що повинен знати і вміти турист вирушаючи у подорож?
2. Які головні завдання вирішує фізична підготовка туриста?
3. Які основні етапи включає підготовка і проведення туристського походу?
4. В чому полягає зміст підготовчого етапу до туристського походу?
5. Які соціально-психологічні аспекти необхідно враховувати при формуванні туристської групи?
6. Які основні психологічні ознаки і особливості має туристська група?
7. Що таке самоврядування туристичної групи?
8. Яке значення має психологічна сумісність учасників туристського походу?
9. Які фактори впливають на формування психологічного клімату в туристській групі?
10. Які характерні соціально-психологічні ознаки має туристська група?

11. Як співвідносяться формальні та неформальні стосунки в туристській групі?
12. В чому полягає комплексна психологічна підготовка учасників туристського походу?
13. В чому полягає індивідуальна психологічна підготовка учасників туристського походу?
14. В чому полягає групова психологічна підготовка учасників туристського походу?
15. В чому полягає спеціальна психологічна підготовка учасників туристського походу?
16. В чому полягає спеціальна психологічна підготовка керівника туристського походу?
17. Які є методи управління конфліктною ситуацією?
18. Які відносини необхідно підтримувати між членами туристської групи?
19. Які вимоги висуваються до керівника туристського походу в системі стосунків «керівник - підлеглий»?
20. Які відносини необхідно підтримувати між туристською групою і сторонніми людьми (місцевими жителями, офіційними представниками)?
21. Які відносини необхідно підтримувати між туристською групою і навколишнім середовищем?
22. Розкрийте зміст основних обов'язків членів групи у туристичних походах.
23. В чому полягає зміст тактико-технічної підготовки туриста?
24. Які основні параметри враховуються при визначенні категорії складності маршруту?
25. В чому полягає зміст підготовки з польового самозабезпечення?
26. Які географічні знання необхідні активному туристу?
27. Які картографічні матеріали використовуються при проходженні маршруту?
28. Які основні етапи включає підготовка і проведення туристського походу?
29. В чому полягає зміст підготовчого етапу до туристської подорожі?
30. Які особливості мають польовий та заключний етапи туристського походу?
31. Які основні прийоми роботи з польовим щоденником туриста?
32. Що є результатами туристсько-краєзнавчих робіт та яка їх практична реалізація?

Рекомендована література:

Нормативно-правові акти:

1. Закон України Про туризм від 18 листопада 2003 року N 1282-IV (зі змінами і доповненнями) // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1282-15>
2. Закон України Про фізичну культуру і спорт від 24.12.1993 № 3808-XII // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12> Підручники, посібники, монографії:
1. Булашев О.Я. Теорія і методика спортивного туризму для студентів першого курсу (за кредитно-модульною системою), Харків:ХДАФК, 2007.
– 230 с. – укр.

2. Грабовський Ю.А., Скалій О.В., Скалій Т.В. Спортивний туризм. Навч. пос. – Тернопіль: Навчальна кига – Богдан, 2009. – 304 с.
3. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Спортивно-оздоровчий туризм. Навч. Пос. – 2-е вид., перероб. Та доп. – К.:Альтпресс, 2008. – 280с.
4. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Карпати 2003.
5. Константинов Ю.С. Теория и практика спортивно-оздоровительного туризма: учеб. пособие / Ю.С. Константинов; Российская международная академия туризма; Федеральный центр детско-юношеского туризма и краеведения. – М.:Советский спорт, 2009. – 392 с.

Додаткова (спеціальна) література:

1. Пасечный П.С. Путешествуйте на здоровье! // Новое в жизни, науке, технике. Серия “Физкультура и спорт”, № 7. – М.: Знание, 1988.
2. Садикова С.Н. 1000 + 1 совет Туристу. Школа выживания. Минск, 1999.
3. Остапец А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе. М., 1986.